

TÓTH I. János

A termékenységtudatos társadalom

Absztrakt

A modern társadalmak gazdaságtudatos társadalmak, ahol más probléma, így például a népesedés témája is csak másodlagos jelentőséget kaphat. Hosszútávon azonban ez a politika nem fenntartható, mert mind a túlságosan magas, mind a túlságosan alacsony termékenységi ráta súlyos fenntarthatósági, demográfiai és gazdasági problémákat eredményez. Ezek a válságok csak a kettes körüli termékenységi ráta, ideális esetben a 2,1 gyerek/nő érték mellett kerülhetőek el. Ezért a modern társadalmaknak tudatosan kell törekedniük erre a termékenységi rátára. E folyamat első lépéseként fel kell ismerniük a termékenységi ráta centrális szerepét a társadalom életében, azaz a gazdaság-centrikus modern társadalmaknak termékenység tudatos társadalommá kell alakulniuk.

Kulcsszavak: fenntartható fejlődés, natalizmus, konzervatív modernitás.

Fertility-Conscious Societies

Abstract

Modern societies are economically conscious societies, where other issues, such as the topic of population, can only be of secondary importance. However, this policy is not sustainable in the long run because fertility rates that are either too high or too low result in serious problems in sustainability, demographic and economy. These crises can be avoided only if a fertility rate of around two or, ideally, of 2.1 children / woman is achieved. Therefore, modern societies must consciously strive to achieve this fertility rate. The first step in this process is to recognize the central role of the fertility rate in the life of the society, that is, economy-centric modern societies need to evolve into fertility-conscious societies.

Keywords: sustainable development, natalism, conservative modernity.

1. BEVEZETÉS

Minden társadalomnak számtalan feladatot kell megoldania, amelyek közül kiemelkedik a javak és szolgáltatások termelése (vagyis a produkció), illetve az emberek nemzése és felnevelése (azaz a reprodukció). A produkciós és a reprodukció szintézisét sem Európában sem Afrikában nem sikerült megtalálni. A liberális modernizáció útján haladó európai országok bár a produkció szférájában remekelnek, de a reprodukció területén az összeomlás felé haladnak. Ezzel szemben a tradicionális jellegű afrikai országokat a túlságosan magas reprodukció és a túlságosan alacsony gazdasági teljesítmény jellemzi. Mindkét kontinensen előre lépést jelentene a demográfiai válság felismerése és a megoldás tudatos és intézményesített keresése, vagyis a termékenység tudatos társadalom kialakulása. Az ilyen társadalom központi sajátossága a 2,1-es termékenységi ráta fenntartására való törekvés pro- vagy antinatalista eszközök alkalmazásával.

A tradicionális társadalmakban a produkció és a reprodukció világát viszonylag egyszerűen teremtették meg, amennyiben az előbbit férfi, míg az utóbbit női feladatként jelölték meg. A tradicionális munkamegosztásnak számos hibája volt, úgy mint a magas termékenység, a férfi és a női szerepek elválasztása, a nő eltartott pozíciója, amely szinte szükségszerűen vezetett a férfi szerepek és a férfiak dominanciájához a női szerepek és a nők felett. A modernitás ezeket a problémákat kritizálta és nem értékelte, hogy a tradicionális munkamegosztás minden hibája ellenére képes volt a javakat és a népességet is elégséges mértékben újra termelni.

Napjaink késő modern vagy éppen posztmodern korszakában már pontosabban látjuk a modernitás problémáit is. Izrael kivételével egyetlen olyan nyugatias jellegű, gazdag ipari ország sem létezik, ahol a termékenységi ráta eléri a 2,1 gyermek/nő arányt. Ez egyben azt jelenti, hogy a nyugatias jellegű, gazdag ipari országok sehol sem tudják megteremteni a produkció és a reprodukció egyensúlyát és súlyos demográfiai válságban vannak. Ezért nemcsak a tradicionális, hanem a modern nemi szerepeket is kritika alá kell vennünk és keresünk kell a gazdaság és a népesség előállításának új egyensúlyát.

Ez a tanulmány beszédmódjában tudományos jellegű, mert a reprodukció problémáját a demográfia által kidolgozott fogalmi rendszerben vizsgálja. Azonban mégis van egy feminin sajátossága, amennyiben kilép a modernitás gazdaság-centrikus, liberális és individualista paradigmájából, és helyette egy fenntarthatóság és népesedés-centrikus, konzervatív és közösségi nézőpontot javasol. Sarkosan fogalmazva egy női témát elemez maszkulin módon.

2. FENNTARTHATÓ FEJLŐDÉS

Korunk egyik kulcsszava a fenntartható fejlődés. A klasszikus meghatározás a norvég miniszterelnöknőtől, Gro Harlem Brundtlandtól (1987) származik.¹ A harmonikus vagy fenntartható fejlődés „*a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek a kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit a saját szükségleteinek a lehetőségeitől*”.

Ez egy antropocentrikus (emberközpontú) definíció, amely a jelen igényei és a jövő szükségletei közötti kompromisszumot hangsúlyozza. Nagy előnye, hogy összekapcsolja a jelenet a jövővel, ami a fenntarthatóság lényegi sajátossága. Sajnos Brundtland nem részletezi az „igények”, „szükségletek” (az angolban mindkét helyen a „needs” kifejezés szerepel), illetve a „jövő generáció” fogalmát.

A sem a politikusok, sem a gazdasági vállalkozások (kivéve néhány biztosító társaságot) nem tekintenek előre két-három évnél hosszabb időre. Egy híres mondás szerint „*A kasszában csilingelő pénz mindig elnyomja az eljövendő nemzedék hangját*”. A modern gyakorlattal szemben a sziú indiánok a döntések várható hatásait az elmúlt és az elkövetkező három generáció szempontjából mérlegelték. Potter egyik tanulmányában a következő évezredre tekint előre.² Negyven generáció túl hosszú időperspektívának tűnhet, de fenntarthatóságnak éppen ez a lényege. Csak így tudjuk felismerni, sőt elkerülni a hosszú távú veszélyeket.

Később egy amerikai közgazdász, Herman Daly a következő definíciót adta: „*a fenntartható fejlődés a folytonos szociális jólét elérése anélkül, hogy az ökológiai eltartóképességet meghaladó módon növekednénk*”.³ Az eltartóképesség az ökológia tudományterületéről származó fogalom, mely azt mutatja, hogy egy adott ökoszisztéma a környezet károsodása nélkül egy adott időszakra, általában egy évre vonatkoztatva maximálisan mennyi egyedet képes az adott fajból eltartani.

Ez egy ököcentrikus definíció, amely az aktuálisan élő ember és környezete közötti kompromisszum szükségességét hangsúlyozza. Tehát míg a Brundtland meghatározása a jelen és a jövő generációk érdekellentétére hívja fel a figyelmet, addig Daly a jelen generációk és az ökológiai eltartóképesség közötti érdekellentétet hangsúlyozza. Később, Wackernagel és Rees kutatásai⁴ nyomán az ökológiai eltartóképesség helyett az ökológiai lábnyom fogalma vált általánossá. „*Az ökológiai lábnyom (ÖL) egy olyan számítási eszköz, mely lehetővé teszi, hogy felbecsüljük egy meghatározott népesség vagy gazdaság erőforrás-fogyasztási és hulladékfeldolgozási szükségleteit termékeny földterületben (globális hektár – gha) mérve*”. Ez arra a földterületre utal, ami károsodás nélkül meg tudja termelni az aktuális életvitelünkhöz szükséges javakat. A termékeny földterület fogalmát a különböző természeti potenciállal rendelkező földterületeknek az átlagából képezték.

Brundtland, illetve Daly definíciója a fenntartható fejlődés lényegét fogalmazza meg. Hallgatólagosan azonban ezeknek a definícióknak, illetve általában a fenntartható fejlődés gondolatkörének etikai implikációja is van. Egyrészt az, hogy a jelenlegi gazdasági növekedés nem fenntartható, azaz fenntarthatatlan, s ez rossz. Másrészt az, hogy a fenntarthatóság a

¹ (Brundtland, 1987.)

² (Potter, 1990.)

³ (Daly, 1977.)

⁴ (Wackernagel–Rees, 2001.)

kívánatos, a morálisan helyes és jó állapot. Tehát a fenntartható fejlődés paradigmája burkoltan tartalmaz egy erkölcsi felszólítást arra vonatkozóan, hogy minden embernek a fenntartható fejlődés megvalósulása érdekében kell cselekednie.

Az etikai imperatívuszok mindig az egyes embert szólítják fel egy meghatározott magatartásra. Ennek mintájára a klasszikus fenntarthatósági definíciók is megfogalmazhatók erkölcsi parancsként: *Cselekedj úgy, hogy cselekvésed hatásai elégítsék ki a jelenleg élő generációk szükségleteit, anélkül, hogy közben veszélyeztetnék a jövő nemzedékek esélyét arra, hogy ők is kielégíthessék szükségleteiket, illetve: Cselekedj úgy, hogy cselekvésed hatásai biztosítsák az emberek számára a folytonos szociális jólét elérését, anélkül, hogy cselekvésed az ökológiai eltartóképességet meghaladó növekedést eredményezne.*

A fenntartható fejlődés jelentősége abból fakad, hogy megőrzi a modernitás alapvető célját, azaz a jólét folytonos növelését, azonban ezt egy növekedési korláttal egészíti ki. Brundtland korlátozó tényezőként a jövő nemzedékek szükségleteit, míg Daly az ökológiai eltartóképességet emeli ki, amely az ökológiai lábnyom segítségével számszerűsíthető. Az előbbi egy antropocentrikus, míg az utóbbi egy ököcentrikus korlátot jelent.

A német származású Hans Jonas (1903–1993) gondolkodásában explicit módon is központi szerepet kap az emberiség fennmaradása mint végső erkölcsi elv. Jonas szerint a régi („itt és most”) etika fókuszában a közvetlen emberi kapcsolatok állnak, ahol a jó és a rossz közvetlenül belátható.

A modern technika miatt az emberi cselekvés jellege megváltozott. A technika hatása túlnő a belátóképességünkön, s így nem tudjuk, hogy egy új technológia alkalmazása milyen kockázatokkal és károkkal járhat. Például amikor a 18. században a fosszilis energiahordozókat elkezdtek használni, senki sem gondolt a felszabaduló CO₂ által okozott globális felmelegedésre és klímaváltozásra, ami napjainkban már a bioszférát és benne az emberiséget is fenyegeti. Ha ezeket a hosszú távú negatív hatásokat nem is lehet mindig pontosan előre látni, de az óvatosság elvének az alkalmazásával el lehetne kerülni, hogy ilyen súlyos helyzetek alakuljanak ki.

A német származású filozófus az emberiség kipusztulásának a lehetőségét tekinti a *legfőbb rossznak* (summum malum). Ezért egy olyan új etikát sürget, amely fókuszában ennek az elkerülése áll. *„Cselekedj úgy, hogy cselekvésed hatásai összeegyeztethetők legyenek a valódi emberi élet földi megmaradásával.”⁵*

Ez a meghatározás azt mondja, hogy a végső erkölcsi elv *„a valódi emberi élet földi megmaradása”*. Tehát minden egyes aktornak (embernek, cégnek, nemzetnek, államnak) úgy kell viselkednie, hogy ne veszélyeztesse ezt. *„A valódi emberi élet földi megmaradását”* két dolog veszélyezteti, egyrészt az ember fizikai kipusztulása, amit atomháború, klímaváltozás, járványok stb. eredményezhetnek; másrészt *„a valódi (jelenlegi) emberi élet”* átalakulása, történjen az genetikai, vagy társadalmi okok miatt. Az utóbbi veszély Jonas korában sokkal kisebb volt (klónozás, pszichét befolyásoló gyógyszerek és eljárások), mint ma. Jelenleg a transzhumanizmus és a poszthumanizmus kimondottan azt a cél tűzi ki, hogy az embert átalakítsa és meghaladja. Hans Jonas szerint ez erkölcsstelen törekvés, mert a *„valódi emberi élet”* megmaradását fenyegeti.

Számos környezetvédő bírálja a *„fenntartható fejlődés”* kifejezést, mivel az emberek, gazdasági szereplők, politikusok, sőt gyakran még a közgazdászok is a fejlődést

⁵ (Jonas, 1984: 11.)

szisztematikusan azonosítják a gazdasági növekedéssel, ami nem fenntartható. Már csak azért sem, mert a Föld véges rendszerében egyetlen társadalmi-gazdasági alrendszer sem növekedhet korlátlanul. Ezért sok környezetvédő (pl. Kiss Károly⁶) a fenntartható fejlődés helyett a fenntarthatóság, fenntartható társadalom kifejezést javasolja. A fenntartható társadalom legegyszerűbb megvalósítási módja a fenntartható állapot statikus rögzítése. Nem hiszem azonban, hogy az emberiség számára a statikus állapot egy vonzó célpontot jelentene.

A gazdasági növekedés és a társadalmi fejlődés szándékos azonosítása kétségkívül komoly problémát jelent, ugyanakkor a fenntartható fejlődés fogalma mégis tartalmazza azt a gondolatot, hogy a cél nem egy statikus, hanem egy dinamikusan változó, azaz fejlődő állapot. Ezért érdemes használni a fenntartható fejlődés fogalmát, kezdetben inkább, mint a fenntartható állapot felé történő haladást, később pedig, mint a fenntartható állapot fejlődését. Függetlenül attól, hogy egy társadalom fizikai-mennyiségi paramétereiben állandó (stacionárius), minőségi paramétereiben: tudásban, hatékonyságban, életminőségben folyamatosan fejlődhet.

3. FENNTARTHATÓ NÉPESSÉG

Közismert, hogy a fenntarthatóságnak társadalmi, környezeti és gazdasági vonatkozásai (oszlopai) vannak. A társadalmi fenntarthatóságon belül önálló témakört jelent a *népesedés*. A Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács szerint a magyar demográfiai helyzet nem fenntartható: „Magyarország népessége veszélyes ütemben fogy.”⁷ Különbséget kell tenni a környezeti, gazdasági, társadalmi és demográfiai fenntarthatóság között. Egy társadalom csak akkor tekinthető fenntarthatónak, ha minden vonatkozásban fenntartható.

A demográfiai fenntarthatóság szempontjából a lélekszám mellett a másik kulcsfogalom az ún. *teljes termékenységi arányszám* (total fertility rate). „Azt mutatja meg, hogy ha az adott év termékenységi adatai állandósulnának, akkor egy nő élete folyamán átlagosan hány gyermeknek adna életet.”⁸ Egyszerűen fogalmazva egy nő az élete során hány gyermeket szül és nevel fel.

A modern vagyis alacsony mortalitású társadalmakban a 2,1 gyermek/nő jelenti az ideális termékenységi rátát. Ebben az esetben 100 nőnek és párjának összesen 210 gyermeke, mondjuk 107 fia és 103 lánya születik. A nemek közötti különbség abból adódik, hogy statisztikai átlagban több fiú születik mint lány. Tehát 2,1-es termékenységi ráta mellett a nők létszáma és korösszetétel, még egy kisebb mértékű csecsemő és gyermek halandóság mellett is, állandó. A számpéldánál maradva ekkor minden generáció (nagyamák, nők és lányok) 100 nőből áll.

Ennél magasabb termékenységi ráta esetében a populáció létszáma gyorsan nő. Pl. 4,2 gyermek/nő esetében a lányok száma minden generációban (mondjuk 25 évenként) meg-

⁶ (Kiss, 2005).

⁷ (NFFT 2013: 39.)

⁸ (Kapitány, 2015.)

kétszereződik: 100, 200, 400, 800, 1600 stb. lány. A születési szám gyors növekedése jól érzékelhető folyamat, hiszen a megszületett csecsemők láthatók. A születési számok növekedése együtt jár a népességszám növekedésével is, ami szintén jól érzékelhető. Tehát a magas termékenységből származó exponenciális ütemű születésszám és népességszám növekedést a társadalom azonnal érzékeli.

Alacsony termékenységi ráta esetében a populáció létszáma gyorsan csökken. Pl. 1,05 gyermek/nő esetében a lányok létszáma minden generációban a felére csökken: 100, 50, 25, 12, 6, 3, stb. lány. Ez a számsor azt mutatja, hogy a 1,05-ös termékenységi ráta mellett a születési szám három generáció alatt 75%-kal csökken. A születési szám gyors csökkenése kezdetben alig érzékelhető folyamat, hiszen a hiányzó csecsemők nem láthatók. Ráadásul a születési számok csökkenése nem azonnal, hanem csak néhány évtizedes késéssel eredményezi a népességszám csökkenését. Ez egyben azt is jelenti, hogy az alacsony termékenységből származó exponenciális ütemű születésszám csökkenést a társadalom sokáig nem érzékeli.

Demográfiai és környezeti szempontból egy közösség akkor fenntartható, ha a (i) népességszám kvázi állandó és a (ii) népesség környezetterhelése nem haladja meg az adott terület eltartóképességét. Tehát a kvázi állandó népességszám demográfiai szempontból *szükséges, de* környezeti szempontból *nem elégséges feltétele* a fenntarthatóságnak. Ebből következik, hogy a gyors népességnövekedés és népességcsökkenés egyaránt nem-fenntartható. Bármilyen nagy is egy terület eltartóképessége a gyorsan növekvő népesség ezt a határt előbbutóbb eléri és meghaladja. Tehát a gyors népességnövekedés *környezeti szempontból fenntarthatatlan*. A *gyors népességcsökkenés* pedig demográfiai, társadalmi és gazdasági szempontból fenntarthatatlan, hiszen ez az adott nép elöregedéséhez, fogyáshoz végül megszűnéséhez vezet. Tehát csak az állandó vagy lassan változó népességű társadalom lehet fenntartható. A fejlett világban, ahol alacsony a mortalitás ez csak a 2,1 gyermek/nő termékenységi arányszám mellett lehetséges. Ebben az esetben születik ugyanis száz nőnek száz lánya.⁹

4. A DEMOGRÁFIAI VÁLSÁG FELISMERÉSE

Minden afrikai ország esetében túl magas és minden európai ország esetében túl alacsony a termékenységi ráta. Az egyszerűség kedvéért a figyelmünket csak erre a két kontinensre fordítsuk, de természetesen Afrikán kívül is vannak magas termékenységgű régiók (pl. Nyugat-Ázsia), illetve Európán kívül is vannak alacsony termékenységgű régiók (pl. Kelet-Ázsia). Afrikában a termékenységi ráta átlaga 4,6, míg Európában az átlag 1,6 gyermek/nő. Ezért az afrikai országokban a születési szám és a népesség exponenciális ütemben nő, míg Európában a születési szám és később az őshonos népesség létszáma exponenciális ütemben csökken. Az afrikai demográfiai válság eredményeképpen a kontinensen tovább nő a szegénység és romlanak a környezeti feltételek. Az európai demográfiai válság következménye pedig az őshonos európai népek elöregedése, természetes fogyása és végül kihalása. Tehát mindkét demográfiai válság nagyon súlyos következményekkel jár.

⁹ (Tóth, 2018).

A megoldáshoz vezető úton az első lépés a demográfiai válság felismerése és tudatosítása. Az afrikai túlnépesedési válság sokkal könnyebben felismerhető, mint az európai alulnépesedési válság. A korábban említett okokon túl ebben a globális túlnépesedés is fontos szerepet játszik. Köztudott, hogy az emberiség létszáma folyamatosan nő, amelynek elsődleges oka az, hogy túlságosan sok gyermek születik. Az is köztudott, hogy az emberiség népességrobbanásában Afrika népei meghatározó szerepet játszanak. A gyors népességnövekedés nagyon súlyos problémát jelent nemcsak az afrikaiak, hanem bioszféra és így az egész emberiség számára is. Persze abból, hogy a világ modern közvéleménye tisztában van ezzel a ténynyel, abból nem feltétlenül következik, hogy a többnyire tradicionális életformát folytató afrikai népek és államok is tudatában vannak ennek. Afrikában átlagosan 2,5 gyermek/nő értékkel kell csökkenteni a termékenységi rátát, vagyis nagyobb mértékben mint Kínában 1979-2015 között az ún. „one-child policy” időszakában.

Ebben a helyzetben az európai demográfiai tétel felismerése korántsem egyszerű. Egyrészt ezt megakadályozza globális nézőpontból fakadó ideológiai vakság. A globalizmus a túlnépesedésre koncentrálna, ezért egyszerűen nem látja a lokális jellegű demográfiai leépülést. Másrészt ha látja is ezt a folyamatot, akkor sem azonosítja válságként. Globalista szemszögéből az őshonos európai népek öregedése és fogyása nem probléma, hanem a globális túlnépesedési válság megoldásának egyik módja. Sajnos a fejlett világra jellemző alacsony születési számokat a zöld gondolkodás sem tekinti problémának. S kétségtelenül igaz, hogy az alacsony termékenység, elöregedés és népességfogyás, bár súlyos fenntarthatósági probléma, de nem környezeti probléma. Jelesül, míg a túlnépesedés egy olyan demográfiai fenntarthatatlanság, amely viszonylag gyorsan elvezet a környezeti fenntarthatatlansághoz, addig az elöregedés és a népességcsökkenés egy olyan demográfiai fenntarthatatlanság, amely nem eredményez környezeti fenntarthatatlanságot. Ennek ellenére a demográfiai tétel nagyon súlyos fenntarthatatlansági probléma, hiszen végül a gazdaság és a társadalom összeomlást eredményez.

Az európai demográfiai tétel felismerését és válságként való azonosítását a tömeges bevándorlás is megakadályozza. Ez történik például Nyugat-Európában, ahol a tömeges bevándorlás elfedi az őshonos népesség elöregedését és fogyását. Ez szintén lehetőséget ad sok ottani globalista és neoliberális politikusnak arra, hogy ezt a kardinális problémát a szőnyeg alá söpörje.

Jelenleg elsősorban Magyarország és néhány Közép- és Kelet-Európa ország azonosítja súlyos problémaként a társadalom elöregedését, fogyását és ezzel párhuzamosan az alacsony termékenységi arányszámot. Felmerül a kérdés, hogy Magyarország miért jár élen a demográfia tétel felismerésében és a pronatalista megoldások keresésében? Ennek két triviális oka van. Először is Magyarországon nagyon súlyos, ha nem a legsúlyosabb a demográfiai tétel a világban, hiszen a népesség 1981-től, azaz már negyven éve csökken. Másrészt az Orbán-kormány elutasítja az illegális jellegű és tömeges mértékű bevándorlást, sőt élharcosa ennek az ellenállásnak. E két feltételből viszont logikai szükségszerűséggel következik, hogy a stabil népességet „hazai erőből” kell biztosítani. Azaz belátható időn belül a születési számot jelentősen meg kell emelni. Tekintve, hogy jelenleg a termékenységi ráta 1,5 és a célérték 2,1 ez azt jelenti, hogy a termékenységet 0,6 gyerek/nő értékkel, azaz 40%-kal kell megemelni. Ez egy új baby boomot jelent, amelynek elősegítése távolról sem egyszerű feladat.

5. A NATALIZMUS KÖLTSÉGEI

Az államok érthető módon vonakodnak attól, hogy termékenység tudatos államokká váljanak. Ezzel ugyanis az állam egy teljesen új típusú közpolitikai feladatot vállal magára. Az emberek gyermekvállalásai szokásai állami eszközökkel nehezen befolyásolható, ráadásul ez egy új költséget is jelent a feladatokkal és kiadásokkal amúgy is túlterhelt és többnyire eladósodott államok számára. Ugyanakkor az állam, mint a közjó őre, súlyos demográfiai válság esetében kénytelen szembe nézni ezzel az új kihívással, még ha ennek a politikának a költségei jelentősek is.

A natalista politikának, függetlenül annak antinatalista vagy pronatalista jellegétől, mindig van egy általános költsége. A jutalmazásra épülő natalista politikák logikája egyszerű, de költséges: „plusz juttatást kapsz ha vállalsz vagy nem vállalsz még gyereket”. A szegény afrikai vagy kelet-európai államok nem biztos, hogy tudják vállalni ezt a költséget és így ezt a feladatot.

A natalizmuson belül a pronatalizmusnak van egy extra költsége is, amely abból származik, hogy minden egyes gyermek kezdetben egy plusz eltartandó személy, tehát rontja az eltartó eltartott arányt. Rövidtávon egy pronatalista fordulat egyrészt azt jelenti, hogy a társadalom erőforrásainak jelentős részét a produkciós folyamatokból át kell csoportosítani a reprodukciós folyamatokba, aminek következtében mérséklődik a gazdasági növekedés és az életszínvonal; továbbá az erőforrásokat át kell csoportosítani az nyugdíjasoktól gyerekek felé, ami szintén társadalmi feszültségeket generál. Ezzel szemben az antinatalista politika rövid távon csökkenti a gyerekszámot és így az eltartandó személyek arányát, vagyis csökkenti a reprodukció társadalmi költségét. A fentiekből is az következik, hogy gazdaság és jólét orientált modern államok és társadalmak hallani sem akarnak natalista és különösen pronatalista jellegű közpolitikáról.

6. A DEMOGRÁFIAI VÁLSÁG IDEOLÓGIAI VONATKOZÁSAI

A világban kialakult demográfiai válságokkal kapcsolatban különböző ideológiai álláspontok lehetségesek. A teljesség igénye nélkül három alapvető álláspontra szeretnék rámutatni.

(i) A liberálisok szerint a népesedés és azon belül is elsősorban a gyermekvállalás szigorúan magánügy, amivel kapcsolatban a társadalom és az állam még csak ajánlásokat sem fogalmazhat meg. Ezen felfogás szerint a natalizmus minden formája szigorúan tilos és a társadalmak csak annyit tehetnek, hogy alkalmazkodnak a polgáraik gyermekvállalásának a szokásaihoz és annak következményeihez, legyen az kihalás vagy népeségrobbanás.

(ii) A globalisták elsősorban egy homogén emberiségben érdekeltek, ahol nincsenek erős népek, nemzetek és nemzetállamok. Számunkra az emberiséget jelenleg sújtó demográfiai válságok jó alkalmat jelentenek arra, hogy a homogén emberiség tervét megvalósítsák. Ezért a globalisták a jelenlegi demográfiai válságot nem a termékenység

szabályozásával, hanem a migráció felszabadításával akarják megoldani, azaz azt javasolják, hogy Afrika növekvő létszámú népessége folyamatosan települhessen át Európába. Szerintük ezzel mérsékelhető az európai népességcsökkenés és az afrikai népességnövekedés. Az adatok azt mutatják, hogy a folyamatos betelepítéssel Európa népességcsökkenése megállítható, de Afrika népessége a tömeges kivándorlás ellenére is folyamatosan nő.

A globalisták elvileg megosztottak lehetnek Afrika népességrobbanásával kapcsolatban. A liberális globalisták támogatják a magas afrikai termékenységet, mert ennek szinte szükségszerű következménye a számukra kedves magas kivándorlási hajlandóság. Hasonló érvek alapján a liberális globalisták Európában határozottan antinatalista álláspontot foglalnak el, mert így az Európaiaknak szükségük van a bevándorlókra. A zöld globalisták minden esetben, így Afrikában is egy antinatalista álláspontot foglalnak el. A zöld globalista álláspont azonban a liberális globalizmus szempontjából egy veszélyes gondolatot tartalmaz nevezetesen a termékenység antinatalista jellegű szabályozását. Ugyanis, ha elfogadjuk, hogy a túl magas termékenyséű afrikai országok esetében szükség van a termékenységi ráta antinatalista jellegű szabályozására, akkor nem nagyon lehet érvelni az ellen, hogy a túl alacsony termékenyséű európai népek esetében szükség van a termékenységi ráta pronatalista jellegű szabályozására.

(iii) A szuverenisták szerint az ideális demográfiai célállapot az, ha minden nép önerőből stabilizálja a népességét. Tehát az állandó létszámú népességet nem idegen kultúrájú néptömegek ki- és bevándoroltatásával, hanem az őshonos lakosság kettes körüli termékenységi rátájával kell biztosítani. Ez azt jelenti, hogy Afrikában a túl magas termékenységi arányszámot le kell csökkenteni, míg Európában a túl alacsony termékenységi arányszámot fel kell emelni 2,1 gyermek/nő értékre. Tehát az előbbieknak antinatalista, míg az utóbbiaknak pronatalista fordulatot kell végrehajtani. Csak ez az eszmeiség képes arra, hogy egyidejűleg csökkentse a túlságosan magas termékenyséű afrikai és emelje a túlságosan alacsony termékenyséű európai népek termékenységi arányszámát. Csak ez a szellemiség képes megalapozni a népeknek azt a jogát, hogy szabályozzák a saját termékenységük rátáját és kialakítsák a fenntarthatósággal összhangban levő stacionárius létszámú népességüket. Csak ezen a módon biztosítható a strukturálisan sokféle, de mégis állandó létszámú emberiség fennmaradása és békés fejlődése.

7. NEOLIBERÁLIS MODERNIZMUS

Jelenleg a fejlett világ uralkodó ideológiája a liberális globalizmus, amely a liberalizmus és a globalizmus kombinációjára épül és joggal tekinthetjük a modernitás uralkodó formájának. Annak érdekében, hogy ezt elkülönítsük a modernitás más formáitól, javasolom nevezzük neoliberalis modernitásnak.

A neoliberális modernitás feltételei mellett az európai emberek nem tudják összeegyeztetni a munkavállalásból és a gyermekvállalásból fakadó társadalmi elvárásokat. Tehát

az európai országokban az emberek a munka, család és a megélhetés háromszögében vergődnek, ahol könnyen kialakulnak rossz szélsőségek. Az egyik végletet az jelenti, hogy az emberek csak és kizárólag a munkájukra koncentrálnak és így nem marad idejük és energiájuk arra, hogy megházasodjanak és gyereket vállaljanak. Az alsó középosztálybeliek elsősorban anyagi okokból, míg a felső középosztálybeliek idő és energia hiányában vállalnak kevés gyereket. Az elit pedig gyakran ideológiai okokból (feminizmus, genderelmélet, zöld globalizmus) utasítja el vagy legalábbis korlátozza a gyermekvállalását, rossz példát mutatva a többi réteg és osztály számára.

Míg a klasszikus modernitás és kapitalizmus a munkaerő árába belefoglalta a munkaerő újratermelésének a költségét, addig a neoliberais kapitalizmus igyekszik megszabadulni ezektől a költségektől, s így a természet mellett ma már a családot is kizsákmányolja. A tőkének ezt a törekvését csak erős nemzetállamok képesek korlátozni.

A másik rossz véglet pedig az, amikor a társadalom legszegényebb része meg sem próbál bekapcsolódni a javak termelésébe és egzisztenciájukat kizárólag a segélyekre alapozza. Számukra a gyerek egy eszköz arra, hogy magasabb segélyhez jussanak. Ennek az életstratégiának a következménye a mélyszegénység, amelynek persze sok más oka is lehet, a betegség, a tönkrement vállalkozás, ki nem fizetett bér, adóság. Tehát helytelen azt mondani, hogy a társadalom peremén élő nagycsaládos emberek mindig a segélyek érdekében vállalnak sok gyereket.

Ezek a rossz végletek nemcsak egy-egy társadalmon belül alakulnak ki, hanem országok között is. A neoliberais modernitás semmi problémát nem lát abban, sőt azt szorgalmazza, hogy a gazdag lokalitások (pl. Európa, Japán, USA), szervezzék ki a reprodukciót a szegényebb régiókba (pl. Afrika, Dél-Ázsia, Dél-Amerika), ahol a munkaerő előállítás sokkal olcsóbban megoldható. A tőke számára a munkaerő csak egy termelési tényező, tehát érdekelt a munkaerő előállítási költségének a csökkentésében. Ha a reprodukciós központok szegények, akkor ott nagy tömegben és olcsón lehet előállítani a munkaerőt. Mindkét tényező csökkenti a munkaerő árát. Tehát a tőke abban érdekelt, hogy a reprodukciós központok mindig a létminimum szintjén működjenek, vagyis Afrika mindig szegény maradjon.

8. KONZERVATÍV MODERNITÁS

A 2,1-es ráta érdekében az afrikai népeknek átlagosan 55%-kal kell csökkenteni, míg az európai népeknek 31%-kal kell növelni a termékenységet. Ezek a magas százalékos értékek is mutatják, hogy az afrikai és európai népeknek jelentős változást kell végrehajtani a gyermekvállalási szokásaikban. Ilyen mértékű változáshoz teljesen újra kell szervezni a társadalmat, az értékrendet, a népesedési és családpolitikáját. Az afrikaiak előtt álló antinatalista és az európaiak előtt álló pronatalista kihívás azért is különbözik egymástól, mert a jelenleg uralkodó korszak, vagyis a neoliberais alapelveken nyugvó modernizáció alapvetően antinatalista hatású. Ezzel párhuzamosan az egész világban, beleértve Afrikát is folyamatosan és spontán módon csökken a termékenységi arányszám. Ezért Afrika esetében a feladat egyszerűen a modernizáció gyorsítása.

Ezzel szemben a modern európai országokban növelni kell a gyermekvállalási hajlandóságot. A történelmi tapasztalatok azt mutatják, hogy a magasabb termékenység és a tradicionális életforma között erős belső kapcsolat van. Tehát az európai országokban egy tradicionális jellegű fordulatot kell végrehajtani. Ugyanakkor nyilvánvalóan nem lehet a tradicionalistához visszatérni, hanem a liberális modernitás előnyeit megőrizve kell meghaladni a liberális modernitást és a modernizációnak egy új formáját kell kitalálni. A hegeli fejlődési sémát – tézis, antitézis, szintézis – használva a helyzet a következőképpen írható le. A pronatalista jellegű tradicionalizmust (tézist) felváltotta az antinatalista jellegű liberális modernitás (antitézis), amit a fenntartható népeiségre törekvő „tradicionális modernitásnak” (szintézisnek) kell követni. Javaslom ez utóbbi formációt nevezzük *konzervatív modernitásnak*. A konzervatív modernitás egy olyan ideológia, illetve társadalomszervezési mód, amely elsősorban a demográfiai tél problémájával küzdő európai országok számára jelent megoldást. Csak ez az ideológia ugyanis képes az elszabaduló liberális modernitás antinatalista jellegét megfékezni.

A konzervatív modernitás az embert nem redukálja le a munkaerőre, hanem olyan központi tényezőnek, személynek tekinti, akinek identitása, anyanyelve, etnicitása, világnézete, kultúrája stb. van. Tehát a konzervatív modernitás a demográfiai problémákat olyan tradicionálisan bevált értékek mellett akarja megoldani, mint család, nép, nemzet és nemzetállam. Az európai népeknek önmaguk reprodukcióját saját erőből, nemzeti keretek között kell megoldani. Első lépésben az európai országoknak *termékenység tudatos* társadalommá kell alakulnia és fel kell ismernie, hogy durván egyharmaddal kell emelni a termékenységi rátát. Tehát egy új baby boomra van szükség, amelynek a mikroszintű vonatkozásait később tárgyalom. Az európai konzervatív modernnek elutasítják a neoliberalis modernitásnak azt a törekvését, hogy a lakosság reprodukcióját kiszervezzék Afrikába.

Szerintem a konzervatív modernitás a tradicionális afrikai országok számára is egy lehetséges alternatívát jelent. Egyrészt a konzervatív modernitás sokkal könnyebben értelmezhető és követhető a tradicionális országok számára, mint a liberális modernizáció. Másrészt a konzervatív modernitás, ellentétben a liberális modernitással az afrikai országokat nem akarja beszorítani a szegény reprodukciós központok szerepébe, hanem arra biztatja ezeket az országokat, hogy minden problémájukra, legyen az demográfiai, ökológiai vagy gazdasági ne globalista, hanem lokalista megoldásokat keressenek. A szükséges antinatalista fordulat végrehajtása érdekében az első lépésben az afrikai országoknak is *termékenység tudatos* társadalommá kell alakulnia. Azaz ezeknek az országoknak fel kell ismernie, hogy a népesség gyors növekedése és a magas termékenységi ráta nem fenntartható. Ennek szükséges előfeltétele az állandó népesség és a kettes körüli termékenységi ráta. Bár a cél mindkét kontinensen közös végső soron a fenntartható fejlődés és annak részeként a fenntartható népesség, illetve a 2,1-es termékenységi ráta, az oda vezető út azonban jelentős mértékben különbözik egymástól.

9. MIKROSZINTŰ TERMÉKENYSÉG

A társadalmi (makro-) szinten a kívánatos 2,1 gyermek/nő arányszám egyéni (mikro-) szinten nagyon sok állapoton keresztül valósulhat meg. Természetesen arra nincs mód, hogy az összes olyan mikroszintű elosztási lehetőséget felsoroljuk, ahol a termékenységi ráta makroszinten 2,1 gyerek/nő. Ezért csak néhány fontosabb eset bemutatására szorítkozunk, jelesül azokra a helyzetekre, ahol 0, 1 és 2 gyerekesek vannak többségben. Ez a kérdés a demográfiai tétel problémájával szembe kerülő országok szempontjából releváns.

(*Kétgyerekesek többsége*) Logikai szempontból vitathatatlanul az a legegyszerűbb helyzet, amikor az emberek 90%-nak kettő és 10%-nak három gyereke van. Azaz a populációban a gyerekszám alapján csak kétféle nő, illetve férfi van: a kétgyerekes és a háromgyerekes. Valóságban persze ilyen populáció nem létezhet, hiszen lehetetlen, hogy egy populációban ne legyenek gyermektelen és egygyermekes emberek. Tehát ez csak egy gondolatkísérlet, amely fontos összefüggésre mutat rá. A két gyerekesek hegemoniája megvalósulhat még a következő módon is. A kétgyerekesek aránya 95, 97 vagy 98%, ha az emberek legalább 5%-nak négy, 3%-nak hat vagy 2%-nak nyolc gyereke van.

(*Egygyerekesek többsége*) Először is szögezzük le, hogy az egygyerekesek többsége mellett a háromgyerekesekkel már nem lehet elérni a 2,1-es termékenységi rátát. Itt a kritikus megoszlás a következő: az egygyermekesek aránya 45%-os és az ehhez tartozó háromgyerekesek aránya 55%. Tehát az egygyermekesek többsége esetében csak 4+ gyerekes anyák segítségével érhető el a kritikus termékenységi ráta. Az egygyermekesek aránya lehet 63%, 72%, 78% vagy 84% ha a négy, öt, hat és nyolcgyerekesek aránya eléri a 37, 28, 22 vagy 16%-ot.¹⁰

(*Gyermektelenek többsége*) Ha a gyermektelenek vannak többségben, akkor már a négygyerekesekkel sem érhető el a 2,1-es termékenységi ráta, ez csak öt vagy annál több gyerekesekkel lehetséges. Ekkor a határmegoszlások a következők: a gyermektelenek aránya lehet 52%, 65% vagy 74% ha az öt, hat vagy nyolcgyerekesek aránya eléri a 42%, 35% vagy 26%-ot.

(*Másfél gyerekesek többsége*) Tovább lépve az absztrakció szintjén vizsgáljuk meg azt a helyzetet, amikor a másfél gyerekes nők vannak többségben. Nyilván a másfél gyerekesek sokféleképpen létrejöhet, de ezzel most ne foglalkozzunk, csak azt vizsgáljuk meg, hogy a populáció kisebbik részében milyen termékenységi arányszám szükséges, ha a többségnek másfél gyermeke van. Ez az eset azért fontos, mert jelenleg a magyar termékenység is éppen ezen az értéken van. Ezt úgy is mondhatjuk, hogy jelenleg a magyar lakosságnak 100%-os arányban másfél gyereke van.

A másfélgyerekesek aránya lehet 91, 86, 83, 76 vagy 60%, ha a nyolc, hat, öt négy vagy három gyerekesek aránya eléri a 9, 14, 17, 24 vagy 40%-ot, Ezek a számsorok is mutatják, hogy minél több gyereket vállal az anyák egy része, annál kisebb hányaduk elégséges a 2,1-es termékenységi ráta eléréséhez. Számomra teljesen egyértelmű, hogy speciális támogatási formák segítségével sokkal egyszerűbb rávenni a nők 10–15%-át arra, hogy vállaljanak 5+ gyereket, mint rávenni arra a nők 60–70%-át arra, hogy vállaljanak 3–4 gyereket.

Sajnos a magyar és az európai közvélemény abban a hitben él, hogy a 2,1-es termékenységi ráta a háromgyerekes nők arányszámának a növelésével elérhető. Természetesen

¹⁰ Pl. $63 \text{ nő} \cdot 1 \text{ gyerek} + 37 \text{ nő} \cdot 4 \text{ gyerek} = 63 + 148 = 211 \text{ gyerek} / 100 \text{ nő} = 2,11 \text{ gyerek/nő}$.

a gyermeknevelés morális és anyagi elismerését növelve lehet és kell is növelni a három-négy gyermeket nevelő családok számát. Ugyanakkor a kétkeresős családmódel mellett ennek súlyos korlátai vannak.

Az elöregedést és a népességcsökkenést csak úgy lehet megállítani, ha elfogadjuk azt a centrális tézist, hogy nagyon sok gyermek felnevelése munka, amiért az anyáknak közalkalmazotti státuszt és fizetést kell kapnia. Javaslatom szerint a legalább 4-5 gyermeket nevelő anyákat főállású anyaként, míg a 6-8 gyermeket nevelő anyákat hivatásos anyaként kell foglalkoztatni. Az előbbi státusz csak a legkisebb gyerek nyolcéves koráig járna, míg az utóbbi státusz az anya nyugdíjba vonulásáig tartani. Ez esetben már elég az, ha a nők 10%-nak van 4,5 és a 7%-nak van 6 gyereke, a fennmaradó 83%-nak pedig továbbra is lehet átlagosan másfél gyereke.¹¹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Brundtland, G. H. et al. (1978): *Közös Jövők*. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest.
- Daly, Herman E. (1977): *Steady-State Economics*, W. H. Freeman and Co., San Francisco.
- Jonas, Hans (1984): *The Imperative of Responsibility. In Search of an Ethics for the Technological Age*. The University of Chicago Press, London.
- Kapitány Balázs (szerk.) (2015): *Demográfiai fogalomtár*. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest. <https://demografia.hu/hu/tudastar/fogalomtar/38-teljes-termekenysegi-aranyszam>
- KSH (2016): Mikrocenzus 2016 – 3. Demográfiai adatok. www.ksh.hu/mikrocenzus2016/kotet_3_demografiai_adatok
- NFFT (2013): *Nemzeti Fenntartható Fejlődési Keretstratégia*. Nemzeti Fenntartható Fejlődési Tanács Titkára, Budapest.
- Population Reference Bureau: *2019 Worlds Population Date Sheet*.
- Potter, Van R. (1990): Getting to the Year 3000: Can Global Bioethics Overcome Evolution's Fatal Flaw? *Perspectives in Biology and Medicine*, 14: 127–153.
- Tóth I. János (2018): A fenntartható népesség elvi kérdései. *Valóság* 12, 1–8.
- Wackernagel, M. – Rees, W. (2001): *Ökológiai lábnyomunk*. Föld Napja Alapítvány, Budapest, 21–22.

¹¹ $83 \text{ nő} \cdot 1,5 \text{ gyerek} + 10 \text{ nő} \cdot 4,5 \text{ gyerek} + 7 \text{ nő} \cdot 6 \text{ gyerek} = 124 + 45 + 42 = 211 \text{ gyerek} / 100 \text{ nő} = 2,11 \text{ gyerek/nő}$